

Досвід минулих реформ системи кримінальної юстиції України як підґрунтя до її реформування в сучасних умовах

Голубов А.Є., провідний науковий співробітник НДЛ з розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів ННІПМСІТ ХНУВС, к.ю.н.

Останнім часом серед науковців, юристів-практиків, членів правозахисних організацій, представників законодавчої, судової та виконавчої гілок влади знову, після майже двохрічної перерви, набуло актуальності питання реформування системи кримінальної юстиції України. Фактично, на погляд автора, стартом для початку цієї дискусії та відповідної діяльності стало підписання Президентом України Віктором Януковичем 7 липня 2010 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Прийняття цього нормативно-правового акту слід розглядати як перший крок у формуванні фундаменту нової системи кримінальної юстиції, адже при будь-якій її структурі та функціях саме суд та суддя будуть основним її ланцюгом та суб'єктом.

Відповідно, при наявності оновленої системи судів та суддівського корпусу сама собою напрошується необхідність і реформування решти органів, які входять до системи кримінальної юстиції, а також відповідного законодавства. І нова влада, як показав час та доводить наполегливість у завершенні податкової та початку пенсійної реформ, довго не зволікає із реалізацією прийнятих нею рішень. Тому є всі підстави вважати, що зараз ми будемо або свідками або станемо учасниками процесу реформування системи кримінальної юстиції України. Однак, як би не йшов цей процес він торкнеться у тому чи іншому аспекті кожного з громадян, працівників органів виконавчої та судової влади, взагалі суспільства та держави.

Відмітимо, що певним продовженням зусиль Президента України у цьому напрямку стало проведення 14 січня 2011 року робочої наради з питань реформи кримінальної юстиції. Основним лейтмотивом цієї наради стали слова Віктора Януковича, що потрібно відмовитись від старої радянської системи взаємин між людиною і правоохоронцями, а Україні потрібне нове сучасне законодавство у сфері кримінальної юстиції, що врахувало б, зокрема, точку зору Венеціанської Комісії. З цими словами глави нашої держави не можна не погодитися. Головне, щоб ті, хто безпосередньо буде їх реалізовувати на практиці, зробили все можливе, щоб

ці слова стали ділом, а не залишилися на папері як це неодноразово мало місце при спробах реформування кримінальної юстиції України.

Саме тому для визначення сучасного стану та можливих напрямків змін у системі кримінальної юстиції України спробуємо коротко проаналізувати попередні найбільш значні спроби реформування цієї важливої частини механізму захисту прав особи, суспільства та держави.

Першою за часом спробою було прийняття у 1992 році Концепції судово-правової реформи в Україні, в тексті якої прямо відмічалось, що діюча система кримінальної юстиції не виконує покладені на неї завдання. Слід відзначити, що ця Концепція для того часу була доволі прогресивним актом, який враховував багато демократичних положень, на ґрунті яких функціонують подібні системи у багатьох країнах з усталеним демократичним режимом правління. Також слід вказати, що на виконання цієї Концепції було прийнято чимало нормативно-правових актів, зокрема проведено у 2001 році «малу судову» реформу, прийнято новий Кримінальний кодекс України, Закони «Про службу безпеки України», «Про адвокатуру» тощо. Однак, якщо проаналізувати текст Концепції та порівняти її із сучасним станом функціонування системи кримінальної юстиції, то приходимо до висновку, що її положення в повному обсязі так і не були реалізовані, істотного оновлення цієї системи так і не сталося, а покладені на неї завдання і досі не виконуються належним чином. Зокрема, підтвердженням цього висновку є той факт, що Україна займає одне із перших місць серед країн по кількості скарг до Європейського суду з прав людини.

Наступною спробою привнесення системних змін у структуру кримінальної юстиції була Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затверджена указом Президент України від 10.05.2006 № 361/2006. Однак, незважаючи на те, що своєю метою ця Концепція ставила побудову в Україні системи судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд, практично більшість її положень залишилося нереалізованими. Цей факт побічно було відмічено в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 19.04.2007 № 1549. Але ця Концепція не була остаточно покладена «під сукно». Так, є всі підстави вважати, що завдяки їй було закладено фундамент для наступного кроку.

Цим кроком стала ще одна спроба комплексного реформування цієї системи. В її основу було покладено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, яку 8 квітня 2008 року було затверджено указом Президента Віктора Ющенка. Щодо характеристики діючої на той момент системи кримінальної юстиції у цій Концепції було вказано, що вона не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам, не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань. Тобто знову таки бачимо, що з моменту здобуття Україною незалежності істотних змін, хоча б з точки зору підвищення ефективності діяльності у організаційному та функціональному аспектах існування кримінальної юстиції в Україні, не сталося. І це певним чином вказує на незавершеність судово-правової реформи, яку було розпочато у 1992 році. Стосовно ж самої Концепції, то можна вказати, що вона також практично залишилася на папері, адже зміна влади, яка відбулася у 2010 році, призвела до повної відмови від тих намірів та планів, що були задекларовані у Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року.

Узагальнюючи короткий аналіз процесу реформування системи кримінальної юстиції слід відмітити низку спільних для всіх спроб моментів, до числа яких віднесемо наступні:

- всі спроби реформування розпочиналися, як правило, з опрацювання відповідної концепції та програми її реалізації;
- реалізація концепцій мала централізований, науково-обґрунтований та координований з боку вищих органів влади характер;
- своїм орієнтиром ці спроби мали «ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою», «європейські стандарти» та «прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу»;
- щодо бажаної мети, то всі спроби переважно були спрямовані на «перебудову судової системи» «як єдиної системи судового устрою та судочинства» щодо «підвищення її ефективності для забезпечення прав і свобод людини»;
- за своєю формою всі спроби реалізовувалися як реформи, змістом яких була перебудова організаційних форм та правового підґрунтя системи кримінальної юстиції України.

Аналіз наведених рис, які характеризують спроби реформування системи кримінальної юстиції, які відбувалися впродовж останніх майже двадцяти років, за різних соціально-економічних та політичних умов, дають підстави, на погляд автора, для обґрунтованого методологічного висновку. Цей висновок полягає у тому, що реформування взаємопов'язаної системи

органів державної влади, об'єднаних за їх функціональним призначенням, системи органів, яка має важливе значення для особи, суспільства та держави, повинно мати єдині підходи та форми реалізації. І вказані підходи, як можна побачити з проведеного аналізу, знайшли свою реалізацію у трьох попередніх спробах реформування системи кримінальної юстиції.

Відповідно, є всі підстави сподіватися, що започаткована новою владою спроба реформування системи кримінальної юстиції України буде здійснюватися з урахуванням відмічених вище спільних для всіх попередніх спроб моментів. Але її реалізація повинна відбутися з однією істотною відмінністю, а саме – ця спроба для нашої держави, її правової системи, системи державних органів, які входять до складу системи кримінальної юстиції, буде дійсно завершена. Причому завершена у такий спосіб, на який вказав Президент України Віктор Янукович. Тобто реформування повинно мати своїм наслідком відмову від старої радянської системи взаємин між людиною і правоохоронцями, завершиться розробкою сучасного законодавства у сфері кримінальної юстиції, яке дійсно врахувало б, зокрема, точку зору Венеціанської Комісії, що відображує демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою, і які втілилися у формі прогресивних інститутів та стандартів правових систем держав Європейського Союзу.